

АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ІНДИКАТОРІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ В ХОДІ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Проаналізовано окремі складові системи національно-патріотичного виховання, застосування окремих індикаторів ефективності її впровадження, систему допризовної та загальновійськової підготовки молоді України, як невід'ємний елемент певної її мілітаризації в умовах війни російської федерації проти України, рівня готовності молоді до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України. Виявлено причини низької ефективності теоретичної підготовки юнаків і дівчат в системі допризовної підготовки в закладах загальної середньої освіти. Виявлено розбіжності у розумінні використання індикатору “готовність” у нормативних і правових документах. Встановлено негативні чинники, які впливають на рівень фізичної підготовленості учнівської та студентської молоді, як підґрунтя для виконання складних нормативів загальновійськової підготовки.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, готовність, учнівська молодь, студентська молодь, людський мобілізаційний ресурс, загальновійськова підготовка, фізична підготовка, національно-патріотичне виховання, індикатор ефективності.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Війна російської федерації (далі – рф) проти України серед іншого виявила чисельні проблемні питання підготовки і перепідготовки людського мобілізаційного ресурсу в умовах повномасштабної війни. Набутий Збройними Силами України (далі – ЗСУ) досвід ведення бойових дій у війні рф проти України виявив закономірності та тенденції розвитку воєнного мистецтва, практики воєнних дій і вироблення рекомендацій командирам (начальникам) щодо розвитку ЗСУ, інших складових сил оборони держави, удосконалення порядку їх об'єднаної підготовки та проведення об'єднаних операцій (бойових дій).

Між тим система підготовки та накопичення військово-навчених людських ресурсів безпосередньо до бойових дій має обмежені можливості в часі. Аналіз досвіду організованої підготовки та перепідготовки людського мобілізаційного резерву для ЗСУ за період з початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України вказує на наступні тенденції:

- підготовка та перепідготовка людського мобілізаційного резерву має тривати не більше 1,5-2 місяці для повномасштабної війни оборонного характеру;
- підготовка та перепідготовка людського мобілізаційного резерву для потреб ЗСУ здійснюється під постійною загрозою ракетних обстрілів військових та і цивільних об'єктів по всій території України, які носять в основному терористичний характер;
- заняття з підготовки та перепідготовки носять виключно практичний характер переважно на бойових зразках зброї та озброєння в польових умовах розосередженими малими групами;

- значний обсяг часу витрачається на опанування зразками зброї та озброєння іноземного виробництва, яке в свою чергу мають високий рівень технологічності, розгалужену чисельність різних видів;

- практичні заняття людського мобілізаційного резерву проводяться у вкрай інтенсивному режимі, мають виснажливий темп і супроводжуються малим часом на відпочинок;

- зайвий час для проведення різних форм загальновійськової та фізичної підготовки з військовослужбовцями у розширеному обсязі у більшості випадків відсутній [1].

Відтак нами досліджено, що існуюча система загальновійськової підготовки людського мобілізаційного резерву має вкрай високу інтенсивність. Обсяг часу, виділений на підготовку людського резерву, використовується на опанування виключно вкрай необхідними знаннями і навичками для ведення сучасного загальновійськового бою. Варто вказати, що через брак часу командири підвищеної уваги до фізичної підготовки особового складу не приділяють сподіваючись на наявний фізичний розвиток мобілізованих, але відмічають слабку фізичну підготовленість людського мобілізаційного резерву з основних фізичних якостей та недостатню базу як теоретичну, так і практичну загальновійськову підготовку.

Зазначене вказує на те, що чисельність молодого покоління України, яка не потребує додаткової посиленої підготовки, а дійсно повністю готовою до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, в умовах ведення бойових дій встановити складно.

Водночас нами досліджено порядок застосування в нормативно-правових документах в системі первинної військово-професійної підготовки військовослужбовця поняття "готовність", а також систему організації і проведення фізичного виховання з учнівською та студентською молоддю, в тому числі зміст нормативно-правових актів, що забезпечують організацію фізичного виховання зазначеної категорії населення.

Крім того, нами проаналізовано останні наукові дослідження і публікації щодо проблем в організації окремої частини національно-патріотичного виховання, як військово-патріотичне виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З метою з'ясування недоліків у системі військової освіти та причин слабкого рівня загальновійськової підготовки офіцерів запасу нами проаналізовано останні дослідження та публікації та з'ясовано, що серед класиків педагогічної науки до проблем патріотичного виховання зверталися: Г. Ващенко, О. Духнович, О. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Я. Чепіга та інші видатні вчені й педагоги. У своїх працях вони висвітлювали актуальні для свого часу проблеми розвитку патріотичних почуттів як складової частини національної системи виховання, висували ідею виховання «свідомого» громадянина, патріота своєї Батьківщини. Взаємозв'язок патріотичного, громадянського та національного виховання висвітлено в працях В. Гонського, М. Качура, О. Коркішко, І. Мартинока, В. Паллужного, Ю. Римаренко, О. Сухомлинської, Г. Шевченка та інших. Національно-патріотичне виховання на традиціях українського народу розглядали: О. Вишневецький, О. Гевко, М. Стельмах, М. Щербань та інші [2].

Ефективність національно-патріотичного виховання, за визначенням В. Сухомлинського, вимірюється тим, наскільки глибоко ідея Батьківщини проникає в духовний світ школяра періоду його становлення як людини й громадянина, наскільки глибоко він бачить світ і самого себе очима патріота [3]. При цьому маркерами сформованості патріотизму є любов до Батьківщини, вірність і служіння їй, турбота про забезпечення територіальної цілісності й суверенітету України, піклування про її неперервний висхідний розвиток на шляху демократичного національного відродження, сприяння гармонізації державних, суспільних, громадських, особистісних інтересів у щоденному житті. У разі загрози національній безпеці патріотизм проявляється в готовності служити Україні, стати на її захист; у визнанні вищості суспільних і державних інтересів над особистими.

Теоретико-методологічні основи фізичної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів, проблеми підготовки резервістів, в тому числі і ступінь зниження боєздатності військовослужбовців під час виконання бойових завдань через недостатній рівень фізичної підготовленості, фізичного розвитку у своїх роботах висвітлювали Ю. С. Фіногенов, О. М. Ольховий, С. В. Романчук, А. Є. Бутенко. Однак аналіз і дослідження негативних явищ у військовій освіті з питань підготовки офіцерів запасу у ЗВО, зокрема з фізичної підготовки як основного предмету загальновійськової підготовки, до цього часу не проводились.

Однак аналіз і дослідження негативних явищ в освіті з питань підготовки учнівської молоді з питань допризовної підготовки та студентської молоді, зокрема з фізичної підготовки як основного предмету загальновійськової підготовки в ЗСУ, до цього часу не проводились.

Мета дослідження. Враховуючи актуальність зазначених проблем, метою дослідження є ретельний аналіз проблем недостатнього рівня загальновійськової підготовки учнівської молоді та підготовки студентської молоді у частині особистості фізичної підготовки, а також порядок застосування окремих індикаторів ефективності впровадження Стратегії національно-патріотичного виховання в Україні в ході її реалізації, зокрема збільшення чисельності молоді, готової до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України в частині, що стосується застосування в нормативно-правових актах поняття “готовність”.

Виклад основного матеріалу. Під час аналізу системи підготовки учнівської молоді до військової служби встановлено, що ця підготовка включає патріотичне виховання, допризовну підготовку, підготовку призовників з військово-технічних спеціальностей, підготовку у військових оркестрах, військових ліцях та ліцях з посиленою військово-фізичною підготовкою, підготовку до вступу у вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, військову підготовку у закладах вищої освіти за програмою підготовки офіцерів запасу, фізичну підготовку, лікувально-оздоровчу роботу, підвищення рівня освітньої підготовки, вивчення державної мови. При цьому допризовна підготовка включається до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, що реалізується у закладах середньої освіти III ступеня (далі – ЗЗСО) (або структурних підрозділах інших закладів освіти), що забезпечують профільну середню освіту; закладах професійної (професійно-технічної) освіти, якщо певний рівень освіти здобувається на основі базової

середньої освіти та проводиться за програмами, погодженими з Міністерством оборони України [4].

За результатами аналізу допризовної підготовки учнівської молоді у ЗЗСО в частини викладання предмету “Захист України” встановлено наступне:

- перепідготовка і підвищення кваліфікації педагогічних працівників здійснюється виключно у закладах вищої освіти, більшість яких не має серед структурних підрозділів кафедр військової підготовки, що унеможливує подання сучасного дидактичного матеріалу учням (в тому числі й досвіду ведення бойових дій, отриманого у війні рф проти України);

- навчально-матеріальна база ЗЗСО в частини викладання предмету “Захист України” у переважній більшості не відповідає вимогам для проведення практичних занять з вогневої підготовки, тактичної підготовки, військової топографії та тактичної медицини;

- програма предмету “Захист України” передбачає проведення занять з професійно-прикладної фізичної підготовки, що йде всупереч статті 49 Закону України “Про фізичну культуру і спорт”, в якій зокрема зазначено, що право проводити фізкультурно-оздоровчу та спортивну діяльність, фізкультурно-спортивну реабілітацію надається фахівцям, які мають спеціальну освіту та відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень.

В ході вивчення існуючої системи організації і проведення фізичного виховання з учнівською молоддю, в тому числі й змісту нормативно-правових актів, що забезпечують організацію фізичного виховання зазначеної категорії населення встановлено, що нормативно-правове забезпечення сформовано у вигляді єдиного Положення про організацію фізичного виховання і масового спорту в дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах України, основний зміст якого складається з повноважень Міністерства освіти і науки України (далі – МОН) та повноважень осіб керівного складу перерахованих вище закладів освіти. При цьому для ЗЗСО щорічно готується Програма предмету “Фізична культура” для різних класів навчання та затверджується МОН. Для підготовки цієї Програми створюється робоча група, до складу якої залучаються виключно цивільні фахівці Інституту модернізації змісту освіти і Комітету з фізичного виховання і спорту МОН.

Слід вказати, що програма предмету “Фізична культура” для 10-11 класів ЗЗСО, як найбільш дотична для аналізу фізичної підготовленості допризовників і призовників, у своїй меті серед іншого передбачає формування фізичної готовності молоді до виконання громадського та конституційного обов’язку щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави. При цьому програма предмету “Фізична культура” спирається на компетентності, які передбачені вимогами Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 1392 від 23.11.2011. З цього часу вимоги Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти залишилися незмінними і не враховують реалій сьогодення в частині формування компетентностей учнів ЗЗСО та необхідності певної практичної мілітаризації суспільства.

За результатами навчання за Програмою предмету “Фізична культура” для 10-11 класів учні мають виконувати наступні нормативи з вправ загальної фізичної

підготовки у спортивні форми: біг 100 м від 15,8 с до 14,3 с; підтягування на перекладині (кількість разів) від 5 до 12 разів, рівномірний біг 1500 м від 7 хв 20 с до 6 хв 10 с. При цьому серед вправ на витривалість не передбачено для навчання та тренування вправи з рівномірного бігу на 3000 м, яка є основою для формування загальної витривалості у майбутнього військовослужбовця.

Крім того, Програма предмету “Фізична культура” для 10-11 класів містить низку варіативних модулів, серед яких модуль “Подолання перешкод” передбачає, що учень має виконувати загальну контрольну вправу на єдиній смузі перешкод з результатом від 2 хв 45 с до 2 хв 30 с, що викликає сумнів щодо реалізації цього модулю через відсутність у майже 14 тис. ЗЗСО України (станом на кінець 2021 року) повністю обладнаних єдиних смуг перешкод.

Зазначене вказує на невідповідність змісту Програми предмету “Фізична культура” для 10-11 класів щодо досягнення мети цієї Програми в частині формування фізичної готовності молоді до виконання громадського та конституційного обов’язку щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави.

Варто вказати, що наказом МОН від 15.02.2021 № 194 “Про затвердження Рекомендацій щодо стратегічного розвитку фізичного виховання та спортивної підготовки серед учнівської молоді до 2025 року”, де власне оприлюднено інформацію стосовно низької фізичної підготовленості 65,1 відсотку учнів ЗЗСО за результатами 2017/2018 навчального року, жодним чином не передбачено серед індикаторів (очікуваних результатів) такого показника, як фізичної готовності молоді до виконання громадського та конституційного обов’язку щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави.

В ході вивчення існуючої системи організації і проведення фізичного виховання з студентською молоддю закладів вищої освіти (далі – ЗВО), в тому числі й змісту нормативно-правових актів, що забезпечують організацію фізичного виховання зазначеної категорії населення встановлено наступне. З 2015 року навчальна дисципліна “Фізичне виховання”, що обов’язково передбачалась в обсязі не менш 210 годин для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем “бакалавр” виключно на 1-2 курсах навчання, поступово виведена з нормативного змісту підготовки здобувачів вищої освіти стандартів вищої освіти та практично виведена варіативних частин освітньо-професійних програм підготовки (далі – ОПП) і освітньо-кваліфікаційних характеристик (далі – ОКХ) випускників ЗВО. Зазначене відбулось відповідно до Рішення Колегії МОН “Про стан розвитку фізичного виховання у вищих навчальних закладах України III-IV рівнів акредитації” (протокол № 8/4-18 від 01.12.2014), реальним підґрунтям якого слугувала інформація про збільшення витрат на підготовку одного кваліфікованого робітника, фахівця відповідно до Постанови КМУ від 20.05.2013 № 346 “Про затвердження Методики розрахунку орієнтовної середньої вартості підготовки одного кваліфікованого робітника, фахівця, аспіранта, докторанта”, а неофіційним підґрунтям слугувала інформація про відсутність обов’язкового фізичного виховання у ЗВО практично всіх країни Європейського Союзу (крім Республіки Польща).

Між тим, зростання соціальної напруги в суспільстві через таке рішення спонукало МОН утворити наказом від 15.05.2015 № 534 міжвідомчу робочу групу

з модернізації фізичного виховання студентів у ЗВО, до якої крім МОН було залучено Міністерство молоді та спорту України, Міністерство оборони України та Міністерство охорони здоров'я України. Однак робота цієї робочої групи виявилась безрезультатною у зв'язку з тим, що склад фахівців робочої групи не зважаючи на агресію з боку рф не зміг впевнити керівництво МОН залишити навчальну дисципліну “Фізичне виховання” навіть у варіативних частинах ОПП і ОКХ випускників ЗВО.

Для створення тимчасової моделі організації фізичного виховання у ЗВО керівництвом МОН було підготовлено рекомендації керівникам ЗВО (Рекомендаційний лист МОН від 25.09.2015 № 1/9-454 “Щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах”). У рекомендаціях було запропоновано такі базові моделі фізичного виховання зі студентською молоддю (без претензії на вичерпність) або різні форми їх поєднання: секційна, професійно орієнтована, традиційна та індивідуальна. Однак МОН одночасно скасувало всі накази щодо організації планування, проведення, контролю і обліку фізичного виховання зі здобувачами вищої освіти у ЗВО.

Слід зазначити, що фіксація успіхів студентів у заняттях за запропонованими базовими моделями фізичного виховання і спортом у ЗВО практично відсутня. Відсутній єдиний в Україні перелік обов'язкових фізичних вправ, що виносяться на контроль та контрольні нормативи для студентів ЗВО для їх виконання в системі фізичного виховання. В окремих ЗВО для контролю загальної фізичної підготовленості студентської молоді використовують у різних варіантах Тести та нормативи для осіб, щорічне оцінювання фізичної підготовленості яких проводиться на добровільних засадах, затверджені наказом Міністерства молоді та спорту України від 04.10.2018 № 4607. Однак зазначені Тести і нормативи використовуються у більшості випадків для тих студентів, які виявили бажання пройти їх на добровільних засадах.

Варто вказати, що наказом МОН від 15.02.2021 № 193 було впроваджено Рекомендації щодо стратегічного розвитку фізичного виховання серед студентської молоді на період до 2025 року, де у загальній інформації визначено, що у 2018/2019 навчальному році 77,4 відсотка студентів мали недостатній рівень фізичної підготовленості. Метою цих Рекомендацій серед іншого є формування гуманістичних цінностей, патріотичних почуттів у молоді. Водночас в ході дослідження цих Рекомендацій виявлено, що у розділ “Очікувані результати” не передбачає жодного індикатора щодо збільшення чисельності молоді, як мінімум фізично готової до захисту територіальної цілісності держави.

Зазначаємо, що саме студенти ЗВО на сьогодні є основним контингентом для навчання за програмою підготовки офіцерів запасу у ВНП ЗВО. Звертаємо увагу на той факт, що відповідно вимог Інструкції про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу, затвердженої спільним наказом МОУ та МОН від 14.12.2015 № 719/1289 вступники до ВНП ЗВО складають вступні випробування з фізичної підготовки, а програма навчання офіцерів запасу не містить власне модулю “Фізична підготовка”, про що ми повідомляли раніше.

За результатами здійсненого аналізу можливо стверджувати, що однією з причин низьких результатів фізичної підготовленості осіб призовного віку (в тому числі офіцерів запасу), є:

- невідповідність Програми предмету “Фізична культура” для 10-11 класів вимогам щодо фізичної підготовленості для військовослужбовців строкової служби (чоловіки) до перших 6 місяців служби як за змістом фізичних вправ, так і за встановленими контрольними нормативами для цих вправ;

- відсутність у ЗЗСО необхідної матеріальної бази для реалізації більшості військово-прикладних модулів предмету “Фізична культура”;

- застаріла нормативно-правова база щодо організації фізичного виховання у ЗЗСО;

- недостатній рівень як попередньої практичної, так і методичної підготовленості студентів ЗВО з фізичного виховання;

- відсутність нормативно-правової бази щодо організації фізичного виховання зі студентською молоддю у ЗВО;

- законодавча невизначеність існування системи фізичного виховання у ЗВО.

У ЗВО, де залишено традиційну систему фізичного виховання, відсутній комплекс сучасний засоби діагностики з визначення фізичної підготовленості студентської молоді, а тести і нормативи для проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості населення України, затверджені наказом Міністерства молоді та спорту України від 15.12.2016 № 4665, зареєстрованого МЮУ 10.02.2017 за № 195/30063, офіційно не пройшли практичної апробації в закладах загальної середньої та вищої освіти і як наслідок, не можуть братись до уваги для реального визначення фізичної підготовленості учнівської та студентської молоді в наукових дослідженнях, експертних висновках тощо.

Досвід підготовки людського мобілізаційного резерву, отриманий у війні рф проти України, дає право стверджувати, що для подолання більшості виявлених проблем в системі фізичного виховання учнівської і студентської молоді є невідкладна необхідність створення єдиного гармонійно сформованого нормативно-правового комплексу фізичного виховання з оновленим змістом військово-прикладної направленості та науково обґрунтованими контрольними нормативами. В свою чергу всі затверджені Стратегії національно-патріотичного, фізичного виховання і спорту тощо мають серед інших індикаторів мати єдиний індикатор – збільшення чисельності молоді, готової до виконання військового обов’язку щодо захисту територіальної цілісності України.

В частині дослідження, що стосується застосування в нормативно-правових актах поняття “готовність” до виконання військового обов’язку зазначаємо, що в результаті опитування військових фахівців щодо трактування цього поняття в Стратегії національно-патріотичного виховання, затвердженій Указом Президента України 18 травня 2019 року № 286/2019 встановлено, що всі військові фахівці розуміють під поняттям “готовність” до виконання військового обов’язку як рівень навченості людського мобілізаційного ресурсу та його готовність професійними діями знищувати ворога попри небезпеку для власного життя, а не просто як маркер сформованості патріотизму та готовність пожертвувати життям в боротьбі за територіальну цілісність Батьківщини.

Висновки. Отже за результатами нашого дослідження можливо стверджувати, що причиною низьких результатів загальновійськової підготовки людського мобілізаційного ресурсу є комплекс проблем ще на етапі допризовної підготовки, що посилюється у закладах вищої освіти за причини ліквідації навчально дисципліни “Фізичне виховання” як обов’язкової дисципліни. Для ефективного використання і подальшого контролю виконання індикатору збільшення чисельності молоді, готової до виконання військового обов’язку щодо захисту територіальної цілісності України, встановленого вимогами Стратегії національно-патріотичного виховання, у нормативних і правових документах, що стосуються якості підготовки людського мобілізаційного ресурсу слід внести зміни та встановити єдиний індикатор – рівень навченості військовослужбовця, який дозволяє йому бути готовим виконувати бойові та інші завдання за призначенням відповідно до вимог сучасного бою.

Література

1. Дідик Д. О. Створення єдиної системи фізичного виховання у закладах вищої освіти України за оновленим змістом як підґрунтя збільшення чисельності молоді, готової до виконання військового обов’язку / *Особливості організації фізичної підготовки і спорту військовослужбовців в системі бойового навчання військ (сил) та службово-професійної діяльності* : Збірн. матеріалів Другого наук.-метод. семін., м. Київ, 25 квіт. 2023 р. За ред. Сухоради Г.І., Нізова Р.М. - Київ, Управління ФКіС МОУ, 2023. С. 68–73.
2. Соціальна робота в Україні: теорія і практика // Науково-методичний журнал. - 2012.-№2.-с.58-67.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ: Освіта. Т. 3, 1977. – 668 с.; Т. 5, 1977. – 670 с.
4. Про військовий обов’язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-ХІІ (із зм. і доп.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.